

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/publikacje/ksiazki/12640,Aparat-bezpieczenstwa-Polski-Ludowej-wobec-mniejszosci-narodowy-ch-i-etnicznych-o.html>
26.04.2024, 07:25

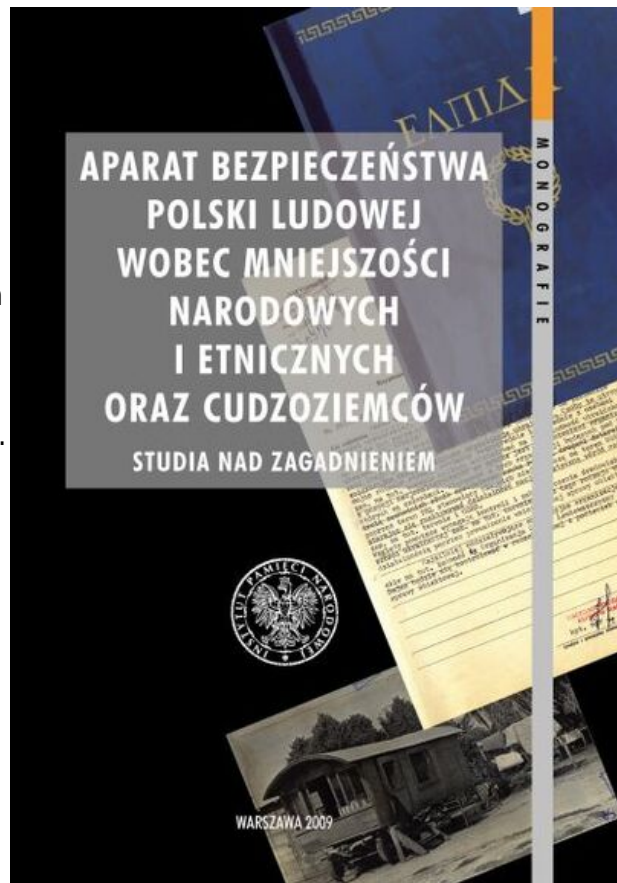
Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców

Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców, pod red. Jarosława Syrnika, Warszawa 2009, 342 s. (seria „Monografie”, t. 52)

Prezentowany tom jest próbą analizy działań aparatu bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych w kontekście polityki narodowościowej komunistycznego państwa. W celach porównawczych umieszczono w niej również artykuł ilustrujący działania podjęte wobec polskiej ludności rodzimej z obszaru powiatu złotowskiego.

Dla realizacji polityki narodowościowej sięgnięto w Polsce Ludowej po narzędzia polityczne, formalnoprawne (w tym administracyjne), wojskowe i operacyjne, które odpowiadały poszczególnym segmentom realnej władzy w ówczesnym systemie politycznym. Nie zawahano się przy tym przed zastosowaniem tak radykalnych rozwiązań, jak przeprowadzone w latach 1944–1948 masowe przesiedlenia ludności etnicznie niepolskiej.

Zaprezentowane w tomie artykuły przedstawiają kierunki badań podejmowanych aktualnie przez pracowników IPN, ale także osoby spoza instytutu, uczestniczące w realizacji projektu „Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych”.

Zawartość tomu:

- Joanna Hytrek-Hryciuk: *Funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa w procesie planowego wysiedlenia ludności niemieckiej Dolnego Śląska*
- Arkadiusz Słabig: *Działania aparatu bezpieczeństwa wobec ludności niemieckiej w województwie szczecińskim w latach pięćdziesiątych XX w.*
- Sebastian Rosenbaum: *Partia i aparat bezpieczeństwa województwa katowickiego wobec proniemieckich postaw ludności rodzimej od lat pięćdziesiątych do siedemdziesiątych XX w.*
- Paweł Kalisz: *Litewskie podziemie na Suwalszczyźnie do 1950 r.*
- Krzysztof Sychowicz: *Działania aparatu bezpieczeństwa w woj. białostockim wobec byłych członków Białoruskiego Komitetu Narodowego (1945-1956)*
- Łukasz Sołtysik: *Akcja ankietyzacyjna „C” z 22 września 1952 r. i paszportyzacja z 7-10 marca 1955 r. Romów na Dolnym Śląsku*
- Arkadiusz Słabig: *Inwigilacja ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim w latach 1947-1989 na podstawie dokumentów organów bezpieczeństwa*
- Igor Hałagida: *Między rozpracowaniem a współpracą – greckokatolicki kapłan ks. mitrat Stefan Dziubina a aparat bezpieczeństwa PRL*
- Jarosław Syrnyk: *Rozpracowanie środowiska greckiego i macedońskiego na Dolnym Śląsku przez organa bezpieczeństwa w latach 1949-1989*
- Przemysław Bartkowiak: *Opinie mniejszości narodowych zamieszkujących Ziemię Lubuską na wybrane wydarzenia w latach 1957-1977 w świetle meldunków Służby Bezpieczeństwa*
- Zenon Romanow: *Komunistyczne organy bezpieczeństwa wobec polskiej ludności*

*rodzimej powiatu złotowskiego w latach
1945-1956*

„Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców 1944-1989” jest zbiorem jedenastu artykułów autorstwa pracowników IPN, ale także, co warto podkreślić, osób spoza Instytutu. Zostały one uszeregowane według poszczególnych narodowości, rozpracowaniem których zajmowały się organa bezpieczeństwa państwa.

Tom otwiera analityczny tekst Joanny Hytrek-Hryciuk pt. „Funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa w procesie planowego wysiedlenia ludności niemieckiej z terenów Dolnego Śląska (październik 1945-1947)”. Choć problematyka wysiedlenia Niemców z terenu regionu doczekała się już licznych opracowań, udział w tym procesie funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa nie był wcześniej analizowany. Tak sformułowane pytanie badawcze pozwoliło autorce podjąć nie tylko wątek roli funkcjonariuszy w samym procesie wysiedleń, ale także nastroje jakie pracownicy aparatu bezpieczeństwa odnotowali wśród Niemców oraz kwestię licznych nieprawidłowości, których dopuszczali się reprezentanci nowej władzy.

Celem pierwszego, z zamieszczonych w zbiorze, szkicu Arkadiusza Słabiga („Działania aparatu bezpieczeństwa wobec ludności niemieckiej w województwie szczecińskim w latach pięćdziesiątych XX w.”) było ukazanie skali inwigilacji kilkutysięcznej grupy Niemców w województwie szczecińskim. Ramy chronologiczne artykułu wyznaczają: tajna uchwała Sekretariatu KC PZPR „w sprawie uregulowania warunków pracy i bytu robotników niemieckich w Polsce” (styczeń 1950 r.) oraz wyjazd ostatniego zorganizowanego transportu Niemców w ramach tzw. akcji łączenia rodzin (luty 1959 r.). Bogata dokumentacja pozostawiona przez ówczesną bezpiekę pozwoliła zobrazować działania podjęte wobec niemieckich gmin ewangelickich, środowisk robotników tej narodowości w Szczecinie i w licznych państwowych gospodarstwach rolnych na terenach wiejskich. Zakres i charakter czynności prowadzonych przez UB/SB był determinowany zmieniającą się polityką władz partyjno-państwowych wobec mniejszości niemieckiej w Polsce i obu państwach niemieckich.

Artykuł Sebastiana Rosenbauma („Partia i aparat bezpieczeństwa województwa katowickiego wobec proniemieckich postaw ludności rodzimej od lat pięćdziesiątych do siedemdziesiątych XX w.”) dotyczy jednego z głównych problemów politycznych, z którym konfrontowane były władze komunistyczne w województwie katowickim, tj. proniemieckich postaw części ludności rodzimej. Były one określane w oficjalnym dyskursie jako „rewizjonizm zachodnioniemiecki”. Do tego zjawiska włączano zbiorczo postawy bardzo zróżnicowane i niejednorodne: od zwykłej lektury niemieckich książek, poprzez umieszczanie w miejscach publicznych sloganów politycznych w języku niemieckim, po próby tworzenia podziemnych organizacji. Jako czynnik stymulujący postawy proniemieckie władze wskazywały kontakty przedstawicieli rodzimej ludności górnośląskiej z osobami

mieszkającymi w Republice Federalnej Niemiec, stąd rygorystyczna kontrola korespondencji i paczek, traktowanych przez władze jako instrument szerzenia „wrogiej rewizjonistycznej propagandy”. Aby te wrogie – z punktu widzenia władz – postawy spacyfikować obóz rządzący skonstruował szeroki front przeciwdziałania, obejmujący obok działań Służby Bezpieczeństwa, posunięć administracyjnych, także intensywną akcję propagandową.

Artykuł Pawła Kalisza („Litewskie podziemie na Suwalszczyźnie do 1950 r.”) przedstawia rzadko poruszany w polskiej historiografii problem litewskiego podziemia niepodległościowego. W latach 1945–1947 litewskie oddziały partyzanckie często i licznie przekraczały granicę państwową z Polską celem uniknięcia sowieckich obław. Wykorzystano poparcie miejscowej ludności, rozpoczęto tworzenie struktur terenowych pozwalających oddziałom zbrojnym na pogłębienie konspiracji i uzyskanie niezbędnego zaplecza do dalszej walki zbrojnej. Pomoc w aprowizacji, organizowaniu bezpiecznych kryjówek w terenie, a także w utworzeniu szlaku przerzutowego na zachód, jakiej udzielali polscy Litwini partyzantce litewskiej miała znaczenie dla dalszych losów przekraczających granice grup partyzantów i kurierów.

W opracowaniu Krzysztofa Sychowicza znalazły się informacje zarówno na temat działalności w okresie II wojny światowej Białoruskiego Komitetu Narodowego, jak prowadzonych potem wobec jego członków działaniach aparatu bezpieczeństwa komunistycznej Polski. Autor zauważa m.in., iż Komitet Białoruski był traktowany przez UB jako struktura kolaboracyjna i „faszystowska”.

Łukasz Sołtysik podjął się analizy prowadzonej od 1950 r. w komunistycznej Polsce (w oparciu o wzorce sowieckie) polityki osiedlenia, zatrudnienia i alfabetyzacji społeczności romskich. W warunkach lokalnych zadania te spoczęły przede wszystkim na administracji państwa, lecz przy osiedlaniu Romów, zwłaszcza pochodzących z grup koczujących, wydatnej pomocy miała udzielać MO. W artykule opisano przebieg i wyniki dwóch ogólnopolskich akcji spisowo-ewidencyjnych Romów (akcję „C” z września 1952 r. i wydawania dowodów osobistych z marca 1955 r.) przeprowadzonych na Dolnym Śląsku przez organa Milicji Obywatelskiej i administracji terenowej. Ich celem było przede wszystkim wciągnięcie niepiśmiennych Romów do ogólnokrajowej ewidencji ludności. Określenie liczebności i rozmieszczenia ludności romskiej na terenie Polski, wydanie dowodów tożsamości oraz objęcie obowiązkiem meldunkowym miało być wstępnym krokiem do realizacji celów zasadniczych polityki państwa wobec Romów, do jakich należało osiedlenie, produktywizacja, alfabetyzacja oraz pomoc socjalna i kulturalna.

Kolejny artykuł Arkadiusza Słabiga („Inwigilacja ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim na podstawie dokumentów organów bezpieczeństwa”) stanowi ogólny zarys niezwykle złożonego problemu, jakim była kontrola operacyjna mniejszości ukraińskiej w regionie zachodniopomorskim. Inwigilacja przymusowo przesiedlonych Ukraińców koncentrowała się początkowo na domniemanych i faktycznych członkach ukraińskiego

podziemia. Z czasem punkt ciężkości działań bezpieki przeniesiono na życie kulturalne animowane przez Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, sprawy wyznaniowe i kontakty z rodakami na Zachodzie i w ZSRR.

Problematykę ukraińską podejmuje również tekst Igora Hałagidy. W jego artykule przedstawiano długoletnie działania podejmowane przez Służbę Bezpieczeństwa wobec jednego najbardziej zasłużonych kapłanów greckokatolickich ks. mitr. Stefana Dziubiny (1913–2004). Na szerokim tle dziejów Kościoła greckokatolickiego w powojennej Polsce oraz życiowej drogi duchownego ukazano nie tylko metody stosowane przez bezpiekę, ale także okoliczności jakie spowodowały, iż pod koniec PRL będący już na emeryturze ks. Dziubina zarejestrowany został w kartotekach SB jako tajny współpracownik.

Jarosław Syrnyk przedstawił kwestię rozpracowania środowiska greckiego i macedońskiego na Dolnym Śląsku przez organa bezpieczeństwa w latach 1949–1989. Pomimo swojego rodowodu politycznego, uchodźcy z Grecji (w dużej części członkowie Komunistycznej Partii Grecji, Frontu Narodowego Wyzwolenia EAM i formacji zbrojnej DAG) poddani byli intensywnym działaniom ze strony aparatu bezpieczeństwa komunistycznej Polski. Trwały one z różnym natężeniem do końca istnienia PRL.

W artykule Przemysława Bartkowiaka („Opinie mniejszości narodowych zamieszkujących Ziemię Lubuską na wybrane wydarzenia w latach 1957–1977 w świetle meldunków Służby Bezpieczeństwa”) przedstawiono zarys działań funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w stosunku do mniejszości narodowych zamieszkujących Ziemię Lubuską, głównie obraz śledzenia i zbierania reakcji ustnych lub pisemnych wygłaszanych na różne tematy przez ludność ukraińską i żydowską oraz grecką i macedońską. Ukazane to zostało na przykładzie czterech wydarzeń z lat 1957–1977.

Zenon Romanow („Komunistyczne organy bezpieczeństwa wobec polskiej ludności rodzimej powiatu złotowskiego w latach 1945–1956”) zajął się sprawą stosunku Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Złotowie do około 10-tysięcznej polskiej ludności autochtonicznej mieszkającej w tym powiecie był w całym omawianym okresie niechętny, a nawet nienawistny. Autochtoni byli szykanowani, bezprawnie pozbawiani mienia, praw obywatelskich i wolności oraz inwigilowani. Zarzucano im proniemieckość i opozycyjność wobec władzy komunistycznej, gdyż wielu miejscowych Polaków aktywnie działało w Polskim Stronnictwie Ludowym. Już w kwietniu 1947 r. całe środowisko zostało poddane rozpracowywaniu, a w maju 1949 r. ludność ta została uznana przez PUBP za „element proniemiecki”. Od sierpnia 1952 r. byli członkowie Związku Polaków w Niemczech poddani zostali obserwacji agenturalno-operacyjnej pod kryptonimem „Działacze”, w celu rozbijania środowiska autochtonicznego i eliminowania jego naturalnych przywódców.

Noty o Autorach

dr Przemysław BARTKOWIAK – historyk, absolwent Uniwersytetu Zielonogórskiego, pracownik Działu Informacji Naukowej i Regionalnej Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. C. Norwida w Zielonej Górze. W kręgu zainteresowań naukowych znajdują się zagadnienia związane z najnowszą historią Polski ze szczególnym uwzględnieniem terenów Środkowego Nadodrza. Autor monografii „Harcerstwo w Grodzisku Wielkopolskim w latach 1915-2005” oraz 23 artykułów opublikowanych w różnych wydawnictwach naukowych. Ponadto współredaktor trzech innych opracowań książkowych dotyczących historii Środkowego Nadodrza i Zielonej Góry. Uczestnik projektu badawczo-edukacyjnego Instytutu Pamięci Narodowej pt. „Harcerstwo w Polsce i poza granicami kraju w latach 1939-1990.

dr hab. Igor HAŁAGIDA – kierownik Referatu Naukowego Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Gdańsku i jednocześnie adiunkt na Uniwersytecie Gdańskim. Autor szeregu publikacji poświęconych problematyce stosunków polsko-ukraińskich, m.in. Ukraińcy na Zachodnich i północnych ziemiach Polskich 1947-1957, Warszawa 2002; Prowokacja "Zenona". Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie "C-1" przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950-1954), Warszawa 2005; "Szpieg Watykanu". Kapłan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896-1977), Warszawa 2008.

Joanna HYTREK-HRYCIUK – historyk, doktorantka w Instytucie Historycznym Uniwersytetu we Wrocławiu. Pracownik Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej we Wrocławiu. Zainteresowania zawodowe Autorki skupiają się na wojennych i powojennych losach ludności niemieckiej na Dolnym Śląsku oraz stosunkach polsko-niemieckich. Przygotowuje rozprawę doktorską pt. Ludność niemiecka, a żołnierze Armii Czerwonej (Radzieckiej) na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948.

Paweł KALISZ – pracownik naukowy oddziału białostockiego IPN.

dr Arkadiusz SŁABIG – pracuje w Zakładzie Historii Europy Wschodniej Akademii Pomorskiej w Słupsku. Autor m.in. monografii pt.: Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1989, Szczecin 2008

dr hab. prof. AP w Słupsku Zenon ROMANOW – dyrektor Instytutu Historii Akademii Pomorskiej w Słupsku. Zainteresowania badawcze: historia polityczna i społeczna Polski i powszechna XX wieku, historia Pomorza, myśli politycznej, dzieje mniejszości narodowych w Polsce oraz ludności rodzimej ziem zachodnich i północnych. Autor m.in. Ludność niemiecka na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945-1947, Słupsk 1992; Polityka władz polskich wobec ludności rodzimej ziem zachodnich i północnych w latach 1945-1960, Słupsk 1999. W 2010 roku ukaże się książka Krajniacy złotowscy w Polsce Ludowej 1945-1975.

dr Sebastian ROSENBAUM – pracownik naukowy katowickiego oddziału IPN.

Łukasz SOŁTYSIK – pracownik naukowy wrocławskiego oddziału IPN.

dr Krzysztof SYCHOWICZ – pracownik naukowy oddziału białostockiego IPN.

dr Jarosław SYRNYK – pracownik naukowy wrocławskiego oddziału IPN. Autor m.in. monografii *Ludność ukraińska na Dolnym Śląsku (1945-1989)*, (Wrocław 2007), *Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne (1956-1990)*, (Wrocław 2008). Koordynator projektu badawczego IPN „Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych, etnicznych i cudzoziemców”.

Gdzie kupić publikacje: